

Móricz Zsigmond levelezésének (1892–1913) digitális kritikai kiadása – NKFIH 116201 sz. pályázat

1. Feladatkitűzés

Az alapkutató által elvégezni kívánt feladat az összegyűjtött Móricz-levelezés három évtizedének digitális kritikai kiadása. Móricz Zsigmond levelezésének szisztematikus filológiai feltárása – a modern magyar irodalom más klasszikusainak jelenleg folyamatban lévő kutatásaival és szövegkiadásaival összevetve is – jelentős mértékű lemaradásban van. Az alapkutató elvégezetlen, pedig Móricz nemcsak alkotóként kiemelkedő jelentőségű, hanem az irodalmi élet szervezőjeként, több folyóirat (Nyugat, Kelet Népe) szerkesztőjeként a huszadik század intézménytörténete szempontjából is jelentős írói személyiség.

A Móricz Zsigmond-levelezés kiadásának megkezdése jelentékeny és sürgető feladat. A publikálandó anyag terjedelme nagyságrendjében nem marad el Babits Mihály levelezésének (1250 szerzői és megközelítőleg 8000 Babits Mihálynak szóló levél) mennyisége mögött. Mai tudásunk szerint több mint tízezer levelet tartalmaz, a PIM Kézirattárának gyűjteményi adatbázisa 2 676 darab szerzői levelet és 6 864 darab, az írónak címzett levelet regisztrál: itt található a forrásanyag messze legnagyobb hányada. Ehhez hozzászámítandók az MTA Kézirattárban, az Országos Széchényi Könyvtárban, a Színháztörténeti Intézetben és más közgyűjteményekben, valamint jelentős magángyűjteményekben található kéziratok. Az előkészület részeként a további autográfiai lelőhelyéhez vezető, folyóiratokban, periodikákban publikált egyedi levélközléseket is számba kell venni.

A kiadásra váró szöveg mennyisége nagyjából ötszöröse annak az anyagnak, amit különböző válogatásokban publikáltak. Ezek közül a legkorábbi kiadás, a kétkötetes *Móricz Zsigmond levelei* (szerk. F. Csanak Dóra, Akadémiai Kiadó, 1963) 742 levelet tartalmaz. A gyűjteményből kisebb-nagyobb egységeket publikáltak még: *Móricz Zsigmond levelesládája* (szerk. Rádics Károly, Püski, 1993), *Móricz Zsigmond és Magoss Olga levelezése* (szerk. Rádics Károly, Püski, 1995), *Móricz Zsigmond élete leveleinek tükrében* (szerk. Rádics Károly, Orpheusz, 1997). Magángyűjteményének egy részét Móricz Lili 1973-ban tette közzé (*Kedves Mária! Móricz Zsigmond levelei Simonyi Mária-nak*, Magvető, 1973), utóbbi szövegek válogatások, melyek a leveleket is kihagyásokkal közölték. Ezek kispéldányszámú, különböző színvonalú, népszerűsítő céllal készült publikációk. A szakirodalom a legrégebbi, 1963-ban megjelent kétkötetes munkára kénytelen hivatkozni.

2. Hipotézis, kulcskérdések, a projekt célkitűzései

A projekt célkitűzése Móricz Zsigmond levelezésének digitális kritikai kiadása (1892–1913) és a szövegfeltárással kapcsolatos alapkutató elvégzése.

2.1. Móricz Zsigmond levelezése mint irodalomtörténeti forrás

2.1.1. A projekt célja a jelenleg ismert első levéltől Móricz húsz éves írói pályafutását felölelő, 1913 végéig terjedő Móricz-levelezés filológiai szempontból gondos, továbbá teljességre törekvő, előzetes szempontok alapján nem szűrő kritikai közreadása. Az első fennmaradt Móricz-levéltől (1892) számított három évtizedből megközelítőleg 2000-nél több levelet fogunk megismerni (a pontos szám a kutatás keretében elvégzendő forrásfeltárás eredménye lesz). Az 1963-ban megjelent *Móricz Zsigmond levelei* című kötetben még mindössze 150 levélkézirato volt ismert ebből az időszakból. A szövegkritikai elvek szerint minden rendelkezésre álló forrás és szövegváltozat bemutatásával az alapkutató eredményként nagy mennyiségű ismeretlen szerzői szöveg válik elérhetővé, melyet a PIM

a nyílt hozzáférés irányelvei alapján digitális kiadás formájában, a kapcsolódó kutatási eredményekkel együtt közzéteszi.

2.1.2. A levelezés az adott időszakban életrajzi adatok forrása. Az 1923-ig tartó periódus – az iskolák, a készülődés, a pályakezdés és a nagy sikerek időszaka – különös és aprólékos figyelemre tarthat számot. A 20 éves írói jubileumig tartó Móricz-levelezés kiadása és feldolgozása hiánypótló feladat, hiszen a szoroson vett Móricz-életrajz máig feltáratlan, a pályának egyes szakaszairól nem rendelkezünk kielégítő tudással, például a családi háttérrel, a debreceni újságírói évekről, a pályakezdés(ek)ről. Móricz írói indulásai, illetve az érvényesülés és kritikai megítéltetés dilemmája az írásra alapított életforma szemszögéből egyik alapvető vizsgálati szempontként kínálkozik. A vidéki élet eszményítése és a nagyvárosi kultúra, irodalmi közösség keresésének feszültsége, a nemzeti képviselő kérdés, Móricz irodalom-felfogása és ennek alakulóban lévő jelentésváltozatai az alap kutatás egyik kulcskérdése. E hézagok pótlásának eminens forrását jelentik a levelekből nyerhető információk.

2.1.3. A levelezés közreadása természetesen az irodalmi művek vizsgálatához is hozzájárul: forrásokkal szolgál az egyes művek keletkezéstörténetéhez, datálási kérdésekhez, továbbá segít megvilágítani az írói életmű és a kortárs irodalmi és nem-irodalmi kontextus dinamikus kölcsönhatását.

2.1.4. Hipotézisünk szerint az alap kutatás értékes hozadéka lesz a nyomtatásban vagy kötetben meg nem jelent szépirodalmi, publicisztikai művek összegyűjtése, az álnéven vagy névtelenül közölt szövegek minél megbízhatóbb azonosítása, a szövegváltozatok számbavétele.

2.1.5. A kutatás hiánypótló jelentőségű a Móricz-recepció történetének alakulása szempontjából is. A kutatás a recepciótörténet megírásának megalapozására szolgál, hiszen a címzettek a Móricz-kép formálódásának passzív vagy aktív recipiensei. Felmerül a kérdés, hogy a levelezés dialógushelyzetében milyen kritikai álláspontok rajzolódnak ki a szerzőt és műveket illetően. Mennyire eltérő jellegzetességeket hordoz az egyéni és a közösségi-társadalmi „megszólalás” keretrendszerében kibontakozó kritikátörténet? A laikus olvasó és a „tudós” olvasó alternatív értelmezéseit kiegészíti a szerző-olvasó öntertelmezése, alkotói szerepének önreflexiója, vagy például a pályakezdekő még sikertelen, elutasított művekre vonatkozó utólagos legitimáló törekvései. Az életmű mögött álló lényegében ismeretlen tartalmú „levelezés-birodalom” arról az íróról vall, aki a nyilvános közlés médiumán keresztül tudatosan irányítja dialógusait. Mindezek mellett Móricz Zsigmond eddig szinte teljesen feltáratlan külföldi „jelenléte” és első sorban német recepciójának feltérképezése sem képzelhető el a korabeli levelezés alapos ismerete nélkül.

2.1.6. Az alap kutatástól várható, hogy adatokkal szolgáljon Móricz korabeli kapcsolatrendszeréről, megállapítsa a vele kapcsolatban álló személyek kilétét, segítsen megismerni ezen kapcsolatok jelentőségét. Így olyan személyekre is ráirányul a figyelem, akik csak a maguk korában fejtettek ki hatást (például Baksay Sándor, Nyitrai József (de Yartin), Csathó Kálmán, Szilágyi Géza, Zemlényi Árpád, Kóbor Tamás).

2.1.7. A feltárandó életrajzi, írói pályát és a publikus életművet érintő adatokhoz kapcsolódik a kutatás alapkérdése: miképpen hasznosíthatók eredményei általánosabb értelemben más alap kutatások forrásanyagaként. A levelezés társadalom- és esztétikai aspektusokból is feldolgozhatóvá válik. A korszak irodalomtörténetének tanulmányozása számára általában véve is alapvető fontosságú, hogy kulcsfiguráinak életművei egészében elérhetővé váljanak, hiszen az esemény- és gondolkodástörténet több perspektívájához való hozzáférés, ezek együttlátása és eltéréseik regisztrálása árnyaltabb és dinamikusabb rekonstrukciós kísérleteket tesz lehetővé. Utalhatunk itt az első világháborút követő évek kulturális és irodalmi életének, hétköznapjainak forrásalapú feltárására: a levelek tartalmi a Móricz-vonatkozásokon túlmutatva tágabb összefüggésben is hasznosíthatók.

Feltételezésünk szerint különösen fontos forrást jelenthet a levelezés közreadása az irodalom intézményrendszerének alakulását, a korban rendelkezésre álló írói és értelmiségi szereplehetőségeket vizsgáló kutatások számára. Hozzájárul annak vizsgálatához, hogyan határozta meg ez a kontextus Móricz pályáját, döntéseit, milyen attitűdökkel kapcsolódott a korszak különböző alakjaihoz, fórumaihoz, törekvéseihez, és az milyen szerepet játszott a korabeli irodalmi életben.

2.1.8. A levelezés kutatásának eredményeként számíthatunk a korszak irodalmának mint gazdasági tényezőnek alaposabb, részletesebb megismerésére, illetve a korabeli pénzügyi forrásoknak, az irodalom piacodásának az írásra, a konkrét művekre gyakorolt hatásának feltérképezésére. Kiadótörténeti, színház- és filmtörténeti aspektusok mellett adalékok várhatók továbbá a korszak ideológiatörténetének alakulásához, vitáinak (pl. Nyugat–Kelet vita), a 20. századi

modernitás dilemmáinak jobb megismeréséhez. A levelek tartalmi elemzése és kapcsolódó adatfeltárása során a havi és a napi sajtó kutatása is elkerülhetetlen, ebben a munkában támaszkodhatunk a PIM Könyvtárban található Móricz-lapkivágatgyűjteményre, melyen néhol autográf megjegyzések is találhatóak. Az alapkutatásoknak ez az iránya a 20. századi sajtótörténeti kutatásoknak is eredménnyel szolgálhat. Lehetővé válik, hogy Móricz ebben az időszakban adott nyilatkozatai és interjúi a kutatás látókörébe kerülhessenek a sajtóanyagból.

2.2. A levél, mint minden szöveg, egyszerre műfaji kerete és *része* az irodalmiságnak.

2.2.1. A levelezés Móricz szisztematikus életműépítésének része volt. Az író megőrizte és dokumentálta, a hiányzó dátumokat pótolta, lemásolta, sokszor a naplóba építette. Tudatában volt a levelek értékének és későbbi lehetséges közzétételének tényével.

2.2.2. A levelek nem csupán alárendelt módon, forrásként és így tartalmi vonatkozásukban válhatnak fontosakká: a levelezés nem marad szövegek halmaza, folyamatos olvasásakor megmutatkozik a szövegek stiláris egységessége is. Segítségükkel mód nyílhat Móricz levélírói módszerének (a javítások, törlések szerzői jellegzetességeinek, a levelezésmód egyéni formáinak, a sajátos helyesírási módnak, a titkosírás használatának) tanulmányozására, sőt, a levélnek mint önálló írói szövegnek és műfajnak a vizsgálatára.

2.2.3. A Móricz-kutatás közelmúltja világosan mutatja, hogy a periférikusnak tekintett műfajok (Móricz esetében a naplók- és naplójegyzetek) hogyan tölthetik fel új tartalommal és nézőpontokkal a szerző munkamódszeréről és poétikájáról való tudásunkat, hogyan válhatnak ezek a szövegek segédanyagból a szerzői életmű integráns, azt új színekben felmutatni képes részévé.

Már a megjelent *Napló*-kötetekben is megfigyelhető, hogy Móricz esetében a naplófeljegyzés és levél műfaja közötti határ sokszor összemosódik. Ezeknek a különböző státuszú szövegeknek az együttes szemügyre vétele, modalitásainak feltárása lehetővé teszi a publicitás egyes szintjeinek és színtereinek felderítését, a szövegalakításra, beszédmódra gyakorolt hatásának vizsgálatát.

2.2.4. A műfaji „mértékre szabás” Móricz esetében nem szigorú, hanem intenciózus. A személyes beszélgetést helyettesítő írásbeli közlésnek is felfogható levél – éppen úgy, mint a napló – esetenként szépirodalmi szöveghelyekbe (például Magoss Olga levele Móricz Zsigmondnak a *Tündérbert* című regény szövegébe) ágyazódva fikcionalizálódik. A szövegkiadás lehetővé teszi a Móriczkal kapcsolatos régóta napirenden lévő kérdések – például az önéletrajziság és a művek összefüggésének – reflektáltabb tárgyalását, a szövegvándorlások és – párhuzamok számbavételét.

2.2.5. A levélirodalom műfajelméleti megközelítése a lejeune-i „önéletrajzi szerződés” és az elbeszélő elméleteinek fényében új szempontokkal bővült: a „levél az identitásképzésnek a konkrét kommunikációs viszonylatban létrejövő helyszíne és eszköze”. Az író a címzettel való levélkapcsolatában egyedileg működtetett szövegidentitást formál. Móricz magán- és családi levelezésében, kiadói levelezésében, írók, színészek, politikai közszereplők, reprezentatív személyek és társadalmi intézményeknek szóló levelekben lehetnek variábilis és konstans elemek, melyekből összeállítható egy személyes és kollektív értékekből álló identitásképzés. Az alapkutatás kérdésfeltevése, hogy az alakuló narratívák mennyire ellentmondásosan, vagy vitatott módon érvényesülnek.

2.2.6. A szövegkiadás feladata a kapcsolódási pontok, a műfajközi diskurzusok és több műfajban ismétlődő kontextusok körültekintő feltárása. A kutatás poétikatörténeti szempontú kulcskérdése az, hogyan írható le a folyamatosan keletkező levélszövegek viszonya az életmű más státuszú darabjaihoz, hogyan rétegződnek az irodalom műfaji-hangnemi regiszterei, mely az írói autonómia, invenció és eredetiség kérdéskörét is érinti.

3. Az alkalmazott kísérleti módszer

A kutatás a digitális technikát használja fel abból a célból, hogy problematizáló, kérdésekre és anomáliákra érzékeny módon jelenítse meg az eredményeket. A digitális kiadás kiküszöböli a papíralapú kritikai kiadások legnagyobb problémáját, a lezártágot. Ez a forma ugyanis – az egyre

gyarapodó ismeretek birtokában, filológiai adatgazdagítással, új kéziratok kronológiai besorolásával, ismeretlen levélírók azonosításával, keltezés nélküli kéziratok datálásával – a kutatással párhuzamosan bővíthető és frissíthető szolgáltatásként is felfogható. A szövegek feldolgozása (TEI XML kódolású szövegstruktúra) lehetőséget nyújt a szövegrétegek és a jegyzetapparátusok komplex megjelenítésére. Ebben a kutatási „terepen” való navigációban, az adatok és tartalmak célirányos koordinációjában, mely a konkrét kutatási eredményekhez vezet, nagy szerep jut annak a speciális tudásnak, mely az elektronikus közzétételben humáninformatikai ismeretekre, a tagelés eljárására alapozhat. A kutatás módszertanának lényege, hogy hogyan tudja megteremteni saját munkafolyamatának és a digitális kritikai kiadásnak egymással összekapcsolódó komplex informatikai hátterét. A számítógépes képszerkesztés, grafika, dizájn implementáció, a projekt tag-készletének kialakítása, XML-szerkesztés és validáció, XSLT és CSS stíluslapok szerkesztése, JAVA-programozás, keresőeszközök testreszabása informatikai tervezést igényel.

A kutatási program módszertani megalapozottságát mutatja, hogy integrálni kívánja a digitális szövegkiadási műhelyek tapasztalatait. Hasznosítjuk mindazokat a lehetőségeket, melyeket a legújabb technikai infrastruktúrák e vállalkozás számára kínálnak. A projekt támaszkodik a digitális kulturális örökség (DCH) legfrissebb technológiai trendjeire, a digitális kritikai kiadási gyakorlat eredményeire.

Móricz Zsigmond levelezésének kritikai szövege és apparátusa, valamint a szövegfeltárással kapcsolatos alapkutatás a Petőfi Irodalmi Múzeum kiadásában jelenik meg a múzeum digitális filológiai projektjének honlapján (domainnév: digiphil.hu). A digiphil-projekt a grazi egyetem által fejlesztett Cirilo kliens alkalmazásra épül, amelyet kifejezetten TEI XML kódolású szövegek közzétételére, hosszú távú, platform-független megőrzésére (archiválásra) és szemantikus gazdagítására hoztak létre. A hosszú távú megőrzést és hozzáférhetőséget az állandó azonosítók (PID) használata és a metaadat-szabványok alkalmazása (Dublin Core, RDF) garantálja. Az alkalmazott munkafolyamatok (tagelés) betanítását a Petőfi Irodalmi Múzeum vállalja.

4. Valószínűsített eredmények

A célkitűzés tudományos jelentősége abban áll, hogy a Móricz-levelezés (1892–1923) közreadásával beteljesíti az alapkutatási és filológiai elvárásokat, eddig nem ismert források szövegközlését végzi el. Az alapkutatás legfontosabb eredménye a létrehozandó szövegkiadás, a levelezés-korpusz közel egyharmadának megjelentetése lesz. Fontos kiemelni, hogy a Móricz-levelezés teljes, kétirányú, dialógusokat mutat meg, ellentétben a válaszlevelektől elszigetelt, csak a szerzői szövegekre koncentrálnó kiadási gyakorlattal, mely szövegkörnyezetüket nélkülözi. A forráskiadás és adatfeltárással kapcsolatos alapkutatás számos ismeretlen tényről tár fel, ebből épül az életrajzi kronológia. A kéziratok jellemzőit, a munkafolyamatot, valamint az ismeretlen adatokat irodalomtörténeti esettanulmányokban is publikussá tesszük.

A textológiai-filológiai és forrás eredmények mellett a Móricz-művek szöveginterpretációi szempontjából is lényeges részletekre világít rá. Hiszen a levelezés nem kizárólag forrástörténeti szempontból hasznos, nemcsak adatszolgáltató funkciója miatt fontos, hanem műfaji státusa miatt is. Az alapkutatás elméleti kérdésekre, általában a levél műfajiságával és jelentőségével, a privát és publikus diskurzus viszonyával, az identitás–életrajz–életmű összefüggéseivel kapcsolatos problémák alaposabb átgondolására is kiterjed, az elbeszélte én elméletének a levélkutatással történő összekapcsolására tesz kísérletet (nyelvi és szövegidentitások, konstans és variábilis jellemzők, önazonosság-képzet). A Móricz-szövegek intertextuális telítettsége olyan általánosan markáns jelenség, melynek vizsgálata további alternatívákat kínál a levelezés szempontjából. A szépirodalmi szövegek keletkezéstörténete mellett a levélszövegek felhasználásának és átírásának nyomai is belekerülnek a jegyzetapparátusba. Mindezek alapján ki fog rajzolódni a levélírás szerzői felfogása és műfaji státusza az életműben. A kutatócsoport tanulmányok formájában összegzi és publikálja eredményeit a kéziratokról és a kiadás elveiről, a kritikai szövegkiadás közzétételének jelentőségéről a Móricz-kutatásban, valamint a kutatás kulcskérdéseiről.

A Móricz-levelezés forrásfeltárása és digitális kritikai kiadása más, azonos célú projektekkel párhuzamosan folyó kutatás, melyek közös célja a digitális kulturális örökség közkinccsé tétele, ezek a szegmensek a közös kommunikációban egymást erősítve válnak hangsúlyossá, hiszen e munkák eredményeként a korszak-kutatások egyre teljesebb, megbízható szövegkorpuszra építkezhetnek. Ezért a projekt tervei között szerepel egy szakmai tanácskozás szervezése az MTA Bölcsészettudományi

Központ Irodalomtudományi Intézete és az ELTE digitális kritikai kiadással foglalkozó műhelyeivel. Az új irodalomtörténetek alapkutatói és forráshiányokkal kapcsolatos gondjait csökkenti, ha hozzáférhetővé válik a 20. századi modernitás korszakának dokumentum-együttese.

A választott módszer gyakorlati haszna a digitális felület szabad és korlátlan hozzáférésén nyugszik. Az eleve papír alapú kritikai kiadásokhoz képest – amelyek a szélesebb közönség számára nehezen használhatók és értelmezhetők, valamint kis példányszámuk miatt csak korlátozottan hozzáférhetők – az online felületen közzétett levelezés ingyenesen és felhasználóbarát módon lesz elérhető. Az olvasó áttekinthető felületen tetszőleges mélységben ismerkedhet meg a szövegekkel, így a hálózatos forma hozzájárul az ismeretek szélesebb körű terjesztéséhez. Ez a forma ugyanakkor bármikor lehetővé teszi a könyvalapú szövegkiadást is, melynek mérlegelésétől a későbbiekben a projekt nem zárkózik el.

A kutatás résztvevői: Cséve Anna (projektvezető, Móricz-kutató, Tverdota György, Széchenyi Ágnes, Schein Gábor, Lengyel Zsolt, Kómár Éva, Fellegi Zsófia, Török Sándor Mátyás, Hangácsi Zsuzsanna, Káli Anita.

[Készült a Cséve Anna (PhD) irodalomtörténész, muzeológus (Petőfi Irodalmi Múzeum) részletes kutatási programja alapján]